

Юлія Березюк,
кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри природничих
та соціально-гуманітарних дисциплін
Житомирського медичного інституту
ORCID ID: 0000-0001-9853-1237
uajully@gmail.com

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНИХ ПІДРУЧНИКІВ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті проаналізовано зміст і структура підручника зарубіжного видання з іноземної мови у вищій школі; обґрунтовано значущість провідних наукових підходів до використання підручників іноземної мови зарубіжних видань (соціокультурного, особистісно орієнтованого, комунікативно-ігрового, компетентнісного та інтегративного; надано рекомендації щодо конструювання підручників зарубіжних видань у вищій школі.

Ключові слова: підручник з іноземної мови, підходи до використання підручників іноземної мови зарубіжних видань, зміст підручника, функції підручника, вища школа.

Bereziuk Julia. Naukowo-teoretyczne aspekty korzystania z obcych podręczników w języku obcym w szkolnictwie wyższym

W artykule przeanalizowano zawartość i strukturę podręcznika w języku obcym w szkole średniej; uzasadniono znaczenie wiodącego podejścia naukowego do posługiwania się obcojęzycznymi podręcznikami wydań zagranicznych (społeczno-kulturowe, zorientowane osobiście, komunikatywne i hazardowe, kompetentne i zintegrowane), podano również zalecenia dotyczące projektowania podręczników wydań zagranicznych w szkole wyższej.

Słowa kluczowe: wsparcie edukacyjne, podręcznik w języku obcym, wydanie podręcznika w języku obcym za granicą, struktura podręcznika, streszczenie podręcznika.

Bereziuk Yulia. Scientific and theoretical aspects of the usage of foreign language textbooks in high education

The content and structure of a foreign language textbook in a high school are characterized in the article. The language textbooks are defined as a tool to develop students' communicative learning needs of other countries and people, not only for communication but also for solving certain problems of their own lives.

The foreign language textbook enables the teacher to concentrate as much as possible on the quality of teaching material without spending time for searching or creating the necessary teaching materials and handouts. The article describes the importance of leading scientific approaches to the use of foreign language textbooks of foreign editions. Sociocultural approach, personally oriented approach, communicative approach, competence and integrative approaches are explained and defined.

Accordingly, foreign language textbooks focus on communicative units motivated by real situations and needs, prompting a desire to communicate without fear of making a mistake. The communicative orientation of the content of teaching a foreign language in the study of particular topics is reflected through the socio-psychological portrait of the native speakers, and a culture comparison with their own country is shown. The articles explains a foreign language textbook can fully function only if all units are used, forming a system of knowledge, skills, norms and values of a personality adapted to the educational process. It is a mean of modeling relations between student

and teacher in the educational process; and a major factor in the intellectual, social and psychological development of the individuality. It contributes, through its methodological basis, to the implementation of the sociocultural approach of content material; adherence to a person-oriented and communicative and competence approach in learning a foreign language; promotes cross-curricular coordination and integration of foreign language knowledge in different socio-cultural fields.

Key words: *foreign language textbook, foreign edition of a foreign language textbook, sociocultural approach, personally oriented approach, communicative approach, competence and integrative approaches, textbook structure, content of the textbook.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Питання освіти завжди знаходяться у центрі інтересів суспільства, оскільки інтелектуальний розвиток громадян вважається одним із пріоритетних завдань освітньої політики, а сучасний шкільний підручник був і залишається основним засобом реалізації оновленого змісту навчання. Оскільки першочергово забезпечується переорієнтація шкільної іншомовної освіти на комунікативно-діяльнісне, інтегративне та культурологічне спрямування освітнього процесу, це змушує різнобічно переосмислити теоретичні підходи до визначення змісту навчання іноземної мови й знайти ефективні способи й форми презентації його в підручниках, які надавали б можливість учням набуття досвіду іншомовного міжкультурного спілкування відповідно до рівнів, зазначених Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти; а теоретичну модель сучасних шкільних підручників з іноземних мов розділити на дві сутності: підручники з іноземної мови як носії змісту іншомовної освіти та засоби навчання іншомовного спілкування. Доцільно зазначити, що вимоги суспільства до рівня володіння іноземною мовою випускниками ЗВО диктують необхідність використання нових підходів до побудови та конструювання змісту сучасної навчальної літератури.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Аналіз результатів наукових досліджень свідчить про посилення уваги дослідників до цієї актуальної проблеми. Шляхи використання навчально-методичної літератури, дидактичних засобів навчання в педагогічному процесі обґрунтовано в працях В. Бейлісона, О. Березюк, Н. Бібік, К. Климової, В. Краєвського, Я. Кодлюк, О. Савченко, А. Хуторського. Питання підручникотворення стали предметом наукового розгляду Н. Буринської, В. Беспалька, І. Журавльова, Д. Зуєва, Ю. Кулюткіна, І. Лернера, Т. Лукіної, О. Пасічника, В. Редька, М. Бірам (М. Вугам), Дж. Річардс (J. Richards). Психодидактику шкільного підручника проаналізовано Е. Гельфман, Г. Гранік, І. Зимньою, М. Холодною, Н. Чепелевою. Особливості підручника іноземної мови для початкової школи досліджено в наукових розвідках Н. Зоріної, Н. Гальскової, Н. Гез, О. Коломінової.

Окреслення невирішених питань, порушених у статті. Водночас, проблеми використання дидактичних засобів, зокрема підручників вітчизняних авторів детально проаналізовано методистами, педагогами, психологами, а використання підручників з іноземної мови зарубіжних видань залишається малодослідженою.

Метою нашої статті є аналіз сучасного зарубіжного підручника з іноземної мови як провідного дидактичного засобу навчання у вищій школі.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ми погоджуємося з думкою В. Беспалька та Д. Зуєва, що підручник має бути сконструйований на новітніх досягненнях методичних й психолого-педагогічних наук, сприяти комплексному виконанню практичної, освітньої, розвивальної та виховної цілей оволодіння певним предметом, створювати умови для досягнення певного рівня педагогічної компетентності особистості в процесі навчання [1].

Підручники, як основні носії змісту навчання, повинні сприяти формуванню в студентів комунікативних потреб у пізнанні інших країн й народів не тільки для спілкування, а й для розв'язання певних проблем власної життєдіяльності [13].

Дослідники С. Бондаренко, Г. Гранік, Л. Концева та інші вважають, що для успішної реалізації освітньо-розвивального потенціалу іноземної мови зміст підручників не тільки розширював світогляд, а й сприяв глибшому розумінню власної культури та її ролі в духовному й моральному розвитку [6].

Що ж стосується підручників з іноземної мови зарубіжних видань, то тут основним є завдання підготувати молоде покоління до життя в умовах багатофункціонального та полікультурного простору, виробити вміння спілкуватися й співпрацювати з людьми різних національностей, менталітетів і культур. До того ж, основними навичками з іноземної мови повинні стати критичне мислення, креативність, обізнаність про навколишній світ, вміння працювати в команді, комп'ютерна грамотність, соціальна відповідальність, вміння вчитись протягом всього життя [4].

У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти обґрунтовано основні складові змісту навчання іноземної мови як загальноосвітнього предмета, що складається з позамовного (сфера спілкування); комунікативного (мовний, мовленнєвий) та соціокультурного (навчальний матеріал, зміст підручника); процесуального (реалізація змісту підручника, різні методики викладання предмета) компонентів [9].

Заслугують на увагу думки І. Самойлюкевич щодо підходу вибору підручника з іноземної мови зарубіжного видання. Першим кроком є описовий аналіз як основний метод дослідження підручника, який спрямований на з'ясування його ролі та місця в системі навчально-методичного комплексу (НМК), зокрема: підручник – самостійний елемент навчального процесу; зв'язок підручника з іншими компонентами НМК, їх узгодженість (зошит з друкованою основою, книга для додаткового читання тощо); зв'язок підручника з методичною літературою для викладачів, їх взаємозв'язок. Наступний крок – структурно-функціональний аналіз конкретного підручника. Структурний аналіз передбачає виявлення складу елементів підручника та зв'язків між ними, а функціональний аналіз передбачає з'ясування того, якою мірою в підручнику реалізовані провідні функції підручника з іноземної мови. Завершує розроблену методику порівняльний аналіз чинних підручників з метою з'ясування таких аспектів: чи забезпечується наступність у змісті навчального матеріалу (за рівнями); чи витримана позитивна динаміка використання навчальних завдань і вправ тощо [14].

Перегукується із зазначеною думкою вибір таких підручників і вчителями іноземних мов. Отримані результати опитування студентів, майбутніх учителів іноземних мов та вчителів-практиків, засвідчили, що основна частина вчителів та студентів віддає перевагу використанню підручників з іноземних мов зарубіжних видань, зокрема рекомендованих МОН [4].

Проаналізуємо такі підходи стосовно використання підручників іноземних мов зарубіжних видань, а саме: соціокультурний, особистісно орієнтований, комунікативно-ігровий, компетентнісний та інтегрований.

В. Маслова вважає, що соціокультурний підхід є основним при вивченні іноземної мови як у вітчизняних, так і зарубіжних підручниках, оскільки включає в себе побудову навчання на основі культурного плюралізму, розуміння рівноцінності й рівноправності в усіх етнічних й соціальних групах, які складають наше суспільство [11]. Соціокультурний підхід при використанні підручників зарубіжних видань означає, що кожен студент, з одного боку, ідентифікується зі своєю національною культурою, історією свого народу, традиціями, звичаями, специфікою міжособистісних відносин, а з іншого – учитель орієнтує його на толерантність, продуктивну взаємодію з представниками інших етнокультур, створюючи полікультурний освітній простір [2; 3; 10]. Тому в процесі роботи зі шкільними підручниками з іноземної мови зарубіжних видань педагог звертає увагу не тільки на

вербальний аспект, а й на ілюстративний. Н. Грицик стверджує, що під час добору тем культурологічного характеру в підручниках зарубіжних видань акцентується увага студентів на вміннях не просто систематично презентувати країнознавчі знання щодо країни, мова якої вивчається, а й підбирати завдання, які формують у дітей здатність сприймати іншу культуру з власних позицій, поважати культурні відмінності, працювати з людьми різного соціального й культурного становища, ставитися без упередженості до різних переконань та цінностей. В іншому випадку, вони можуть отримати знання, котрі будуть більше вводити їх в оману, ніж інформувати про особливості життєдіяльності іншого народу [7].

Відтак при використанні підручників з іноземної мови зарубіжних видань соціокультурний підхід є важливим методологічним орієнтиром, який дозволяє виявити закономірні зв'язки між мовами та культурами. На наш погляд, соціокультурний підхід варто розглядати як обов'язковий складник іншомовного спілкування, а соціокультурно орієнтована методика дає змогу вивчити іноземну мову як основу культури та соціокультурної інформації.

Наступний методологічний орієнтир при використанні підручників з іноземної мови зарубіжних видань – особистісно орієнтований підхід. О. Дубасенюк стверджує, що особистісно орієнтована парадигма навчання та виховання виступає своєрідним методологічним імперативом, що відповідає потребам розвитку й самореалізації духовного начала особистості в новій соціокультурній ситуації [8, С.281].

Універсальним засобом розкриття всіх потенційних індивідуальних можливостей особистості в оволодінні іноземної мови є підручник, який дає змогу викладачу максимально сконцентруватися на якості викладання навчального матеріалу, не витрачаючи часу на пошук або виготовлення потрібних для цього навчальних матеріалів та унаочнення, а для учня саме підручник є інструментом оволодіння іноземною мовою свідомо, творчо, цілеспрямовано та ефективно [14].

Особистісно орієнтований підхід використання підручника передбачає також не лише багатоваріативність методик, які передбачають реалізацію навчання іноземної мови на різних рівнях складності, а й створення сприятливого емоційно-психологічного клімату для навчання [2; 3].

Вітчизняні педагоги-дидакти Н. Бориско, Л. Калініна, С. Роман та інші зауважують, що при застосуванні підручників з іноземної мови зарубіжних видань кожна конкретна освітня система задає специфічний тип підручника та програмово-методичне забезпечення його загалом. Тому наступною методологічною основою використання підручників з іноземної мови зарубіжних видань є застосування комунікативно-ігрового підходу [6].

У зарубіжних підручниках з іноземної мови акцент робиться на комунікативних одиницях, умотивованих реальними ситуаціями та потребами, що викликає бажання спілкуватися, не боячись допустити помилку. Комунікативна спрямованість змісту навчання іноземної мови при вивченні окремих тем знаходить відображення через соціально-психологічний портрет самих носіїв мови, де постійно проводиться порівняння із власною культурою в спеціальних рубриках. У процесі комунікації іноземною мовою розкриваються такі конверсійні здібності студентів, як: уміння відповідати й передавати слово іншому, висловлювати свою думку, погоджуватись або не погоджуватись із співрозмовником тощо, а це, натомість, переносить тих, хто вивчає іноземну мову, у сферу вмінь рідної мови, а головне – особистість не відчуває страху перед спілкуванням у таких умовах та готова прийняти нові правила мовних партнерів.

Як засвідчує практика, через комунікативно-ігровий підхід здійснюється формування комунікативної компетентності особистості. Згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, іншомовна компетентність – це «здатність функціонувати в реальних умовах спілкування, тобто в динамічному обміні інформацією. При цьому робиться акцент на успішності іншомовної комунікації, яка залежить як від готовності й бажання студента йти на ризик висловлювати свої думки іноземною мовою, так і від його

винахідливості щодо вміння користуватися власним словниковим запасом і відомими йому граматичними структурами для передачі повідомлення» [9].

Важливою методологічною умовою при застосуванні підручників з іноземної мови зарубіжних є упровадження ідей міжпредметної координації та інтеграції знань про актуальні проблеми життєдіяльності людини в різних соціокультурних сферах, тобто упровадження інтегрованого підходу. Інтегрований підхід при вивченні іноземної мови проявляється в поєднанні щонайменше двох напрямів – особистісного й загальнодидактичного [12].

Провідною ідеєю інтегративного підходу при використанні підручників з іноземних мов зарубіжних видань є розвиток творчого критичного мислення студента як конструктивної інтелектуальної діяльності, осмислення сприйняття інформації та подальше її засвоєння, використання інтегративних технологій у навчанні. Як стверджує Н. Бібік, інтегрований підхід дає змогу відійти від традиційного «поаспектного» формування навичок та вмінь і перейти до концепції накопичення знань, розширення словникового запасу, формування одразу декількох навичок та вмінь на основі комунікативних одиниць, що вивчаються [5]. С. Роман доводить, що інтегративність сприяє міжпредметним зв'язкам, поєднує дію когнітивних, емоційних та психомоторних процесів в особистості [6].

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Отже, підручник з іноземної мови зарубіжного видання може повноцінно функціонувати лише за умови використання всіх одиниць НМК, бо є засобом формування в особистості системи адаптованих до умов освітнього процесу знань, умінь, норм та цінностей, засобом моделювання паритетних взаємостосунків між студентом й викладачем у процесі спільної навчальної діяльності; є чинником інтелектуального, соціального, психологічного й духовного розвитку особистості. Він своєю методологічною основою сприяє реалізації соціокультурного підходу змістового матеріалу; дотримання особистісно орієнтованого й комунікативно-ігрового та компетентнісного підходів у навчанні іноземної мови; сприяє міжпредметній координації та інтеграції іншомовних знань у різних соціокультурних сферах.

Список використаних джерел та літератури

1. Беспалько В. П. *Теория создания и применения*: учебник. М., 2006. 256 с.
2. Березюк О., Власенко О. *Дидактика: теорія і практика*. Навчально-методичний посібник для студентів гуманітарних факультетів. Житомир, 2019. 256 с.
3. Березюк О. Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі. *Професійна педагогічна освіта: системні дослідження* : монографія. Житомир, 2015. С.193–209.
4. Березюк Ю. Підготовка студентів до ознайомлення з критеріями побудови та відбору навчального матеріалу в підручниках з іноземної мови. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. № 6 (24), 2012, С. 247–253
5. Бібік Н.М. Врахування пізнавальних інтересів учнів у підручникотворення. *Підручник XXI століття*. 2003. № 1–4. С. 48–52.
6. Граник Г. Г., Бондаренко С. М., Концевая Л. А. О реализации закономерностей понимания в учебном тексте. *Проблемы школьного учебника*. Москва: Просвещение, 1991, Вып. 20, С. 44–61.
7. Грицик Н. В. *Формування культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови*: автореф. дис. на здобуття наукового ступення канд. пед. наук. Ялта. 2013. 23 с.
8. Дубасенюк О. А. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: навчальний посібник: У 2 ч. Т. 1.: *Технології загально педагогічної підготовки майбутніх учителів*. Житомир. 2001. С. 281.
9. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* / Наук. ред. укр. вид. доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. К. : Ленвіт, 2003. 273 с.
10. Колодько Т. Спрямування іншомовної соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов на міжкультурне спілкування у процесі професійної підготовки. *Рідна школа*. № 7. 2006. С. 38–41.
11. Маслова В. А. *Лингвокультурология*. Москва : Изд. центр “Академия”. 2001.
12. Редько В. Г. *Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов. Теорія і практика*: монографія. Київ : Генеза, 2012. 224 с.
13. Роман С. В. *Методика навчання англійської мови у початковій школі*: навчальний посібник. Київ :

Львів. 2005

14. Самойлюкевич І. В. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови до роботи у початковій школі. *Перспективи раннього навчання іноземних мов в Україні та за кордоном: монографія*. Житомир, 2012. С. 114–125.

References (translated & transliterated)

1. Bespalko, V. P. (2006). *Teoriya sozdaniya i primeneniya* [Theory of creation and application]: uchebnik. M., 137–138. [in Russian].
2. Bereziuk, O., Vlasenko, O. (2019). *Dydaktyka: teoriia i praktyka* [Didactics: theory and practice]. Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv humanitarnykh fakultetiv. Zhytomyr. 256 p. [in Ukrainian].
3. Bereziuk, O. (2015). Systemnyi pidkhdid do formuvannia polikulturnoi kompetentnosti maibutnykh fakhivtsiv v suchasnomu osvithnomu prostori [A Systematic Approach to the Formation of Multicultural Competence of Future Specialists in the Modern Educational Space]. *Profesiina pedahohichna osvita: systemni doslidzhennia: monohrafiia*. Zhytomyr. 193–209. [in Ukrainian].
4. Bereziuk, Yu. (2012). Pidhotovka studentiv do oznaiomlennia z kryteriiamy pobudovy ta vidboru navchalnoho materialu v pidruchnykakh z inozemnoi movy [Preparing students to become familiar with the criteria of constructing and selecting educational material in foreign language textbooks]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*. Iss. 6(24), 247–253. [in Ukrainian].
5. Bibik, N. M. (2003). Vrakhuvannia piznavalnykh interesiv uchniv u pidruchnykotvorennia [Consideration of cognitive interests of students in textbooks]. *Pidruchnyk XXI stolittia*. Iss. 1–4. 48–52. [in Ukrainian].
6. Granik, G. G., Bondarenko, S.M., Kontsevaya, L.A. (1991). O realizatsii zakonomernostey ponimaniya v uchebnom tekste [On the implementation of the laws of understanding in the educational text]. *Problemy shkoloogo uchebnika*. Moskva, Iss. 20, 44–61. [in Russian].
7. Hrytsyk N. V. (2013). *Formuvannia kulturolohichnoi kompetentsii maibutnoho vchytelia inozemnoi movy* [Formation of cultural competence of the future foreign language teacher]: avtoref. dys. na zdobuttia naukovooho stupennia kand. ped.nauk. Yalta. 23. [in Ukrainian].
8. Dubaseniuk, O. A. (2001). Tekhnologii profesiino-pedahohichnoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv [Technologies of vocational training of future teachers]: navchalnyi posibnyk: T.1.: *Tekhnologii zahalno pedahohichnoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv*, Zhytomyr. 281–282. [in Ukrainian].
9. *Zahalnoevropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia* (2003) [European Recommendations on Language Education: Study, Teaching, Assessment] / Nauk. red. ukr. vyd. doktor ped. nauk, prof. S.Yu. Nikolaieva. K.: Lenvit, 273 p. [in Ukrainian].
10. Kolodko, T. (2006). Spriamuvannia inshomovnoi sotsiokulturnoi kompetentsii maibutnykh uchyteliv inozemnykh mov na mizhkulturene spilkuvannia u protsesi profesiinoi pidhotovky [Directing Foreign-Language Sociocultural Competence of Future Foreign Language Teachers to Intercultural Communication in the Process of Vocational Training]. *Ridna shkola*, Iss. 7, 38–41. [in Ukrainian].
11. Maslova, V. A. (2001). *Lynhvokulturolohyia* [Linguocultural Studies]. Moskva. [in Russian].
12. Redko, V. H. (2012). *Zasoby formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti u zmisti shkilnykh pidruchnykiv z inozemnykh mov. Teoriia i praktyka* [Means of formation of communicative competence in the content of school textbooks in foreign languages. theory and practice]: monohrafiia. Kyiv: Heneza, 224 p. [in Ukrainian].
13. Roman, S. V. (2005). *Metodyka navchannia anhliiskoi movy u pochatkovii shkoli* [Methods of teaching english in elementary school: a textbook]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].
14. Samoiliukevych, I.V. (2012). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv inozemnoi movy do roboty u pochatkovii shkoli. *Perspektyvy rannoho navchannia inozemnykh mov v Ukraini ta za kordonom: monohrafiia* [Features of professional training of future foreign language teachers to work in primary school. perspectives on early language learning in Ukraine and abroad]. Zhytomyr. 114–125. [in Ukrainian].

Статтю отримано 09.11.2019 року
 Прийнято до друку 10.12.2019 року